Lärarens sida: Bas, text 7, Ristat i sten

Faktatextsamtal i grupp · åk 4–9

En runsten blev till i fyra steg: någon dog, ristaren ritade, ristaren högg runorna, och stenen målades och stod oftast vid en väg där många såg den. Texten är byggd i tidsordning, och modellen är Tidslinjen, blad 1. I vecka 2 tänker du högt i avsnitt 1.

Läspasset: de fyra avsnitten	
Textens fråga	Hur blev en runsten till, och varför står den ofta vid en väg och inte vid en grav?
Ord före läsningen	efter (här till minne av den döde) · rista (hugga in, inte rita) · runor (nordbornas bokstäver)
Tänk högt	*”Lät resa stenen efter sin son. Efter? Efter att sonen dog? Jag läser vidare: efter betyder här till minne av. Då går det ihop. Vem eller vad? Släkten. Det viktigaste? De lät resa en sten till minne, ingen gravsten. Det om Gullög är spännande, men det är en detalj.”*
1 Någon dör	Red ut: *”efter”* (till minne av) · *”det vet vi”*: att den döde kunde ligga långt borta Lyssna efter: någon i släkten dör · till minne av · ingen gravsten Lockar: Gullög, en ovanlig mor. *”Varför lät släkten resa en sten?”*
2 Ristaren ritar	Red ut: *”rista”* (hugga in, inte rita) · *”Så gör”*: ritar innan han hugger Lyssna efter: rista runor · ritar upp texten · troligen, som en stenhuggare i dag Lockar: slingan som en orm. *”Varför tror forskarna att ristaren ritade innan hen högg?”* Sambandet: *”Sedan tog en ristare över”*: efter släktens beslut Bilden: Den första stenen, med slingan ritad, vid siffran 2
3 Ristaren hugger	Red ut: *”Efter det”*: här ett tidsord · *”tecken för tecken”* (en runa i taget) Lyssna efter: runorna huggs ut · mejsel och hammare · forskare tror Lockar: Öpirs 50 stenar. *”Vad tror forskarna om verktygen, och varför?”* Sambandet: *”Efter det”*: när texten är uppritad Bilden: Den huggna stenen, vid siffran 3
4 Målad vid vägen	Red ut: *”där folk möttes”* (för att bestämma saker) · *”Där stod också”*: på stenen Lyssna efter: målas · står vid en väg · många ser den Lockar: färgerna. *”Varför stod stenen där många gick förbi?”* Sambandet: *”Till sist”*: när runorna är huggna Bilden: Den målade stenen och stenen vid vägen, vid siffran 4
Om någon frågar	Vad hette runraden? Futharken. Den hade 16 olika runor. Vad står det mer på stenarna? Ibland en bön: Gud hjälpe hans ande. Fanns det fler färger? En sten i Spånga har cinnober, en röd färg som kom från andra länder. Var dog Gripsholmsstenens män? Söderut i Särkland, som kan ha legat nära Bagdad.

© Niclas Fohlin · niclasfohlin.se/stodundervisning/faktatextsamtal-i-grupp

Modellpasset: Tidslinjen för Ristat i sten	
Fördjupningen	Red ut: *”läser den på olika sätt”* (förstår den olika) Lyssna efter: längsta runtexten · en far sörjer · forskarna läser olika Lockar: rädsla för kyla och mörker. *”Varför är forskarna inte överens om Rökstenen?”* Sambandet: *”sörjer en far sin döde son”*: varför stenen restes
Modellen	Lägg först fram gruppens tankekarta från vecka 1 och fråga: *”Vad kommer först här?”* Den visar delar men ingen ordning. Ta sedan fram Tidslinjen, blad 1. Gruppen lägger fördjupningens post-it-lapp på En lapp till och kallar platsen Hör till steg 1. Rökstenen visar varför en sten restes: en far sörjde sin son.
Orden	först (någon dör) · sedan (ristaren ritar) · efter det (ristaren hugger) · till sist (vid vägen)
Svaret	Lyssna efter: till minne av den döde, ingen gravsten · ritas, huggs och målas · vid vägen såg många den Så kan det låta: *”Runstenen var ingen gravsten. Släkten lät göra den till minne av någon som hade dött. Ristaren ritade troligen först och högg sedan runorna. Stenen målades och stod ofta vid en väg, där många såg den.”*
Rutan	Visste du att: intressant, för svaret håller utan Jarlabanke, men han visar varför stenen stod vid vägen.
Samtala	Var skriver författaren *”troligen”*, och vad bygger det på? Var säger texten vad vi vet? Ett svar: ritningen bygger på stenhuggare i dag, verktygen på spåren i runorna, och det vi vet står på stenarna.

© Niclas Fohlin. Ur Faktatextsamtal i grupp, https://niclasfohlin.se/stodundervisning/faktatextsamtal-i-grupp.

© Niclas Fohlin · niclasfohlin.se/stodundervisning/faktatextsamtal-i-grupp

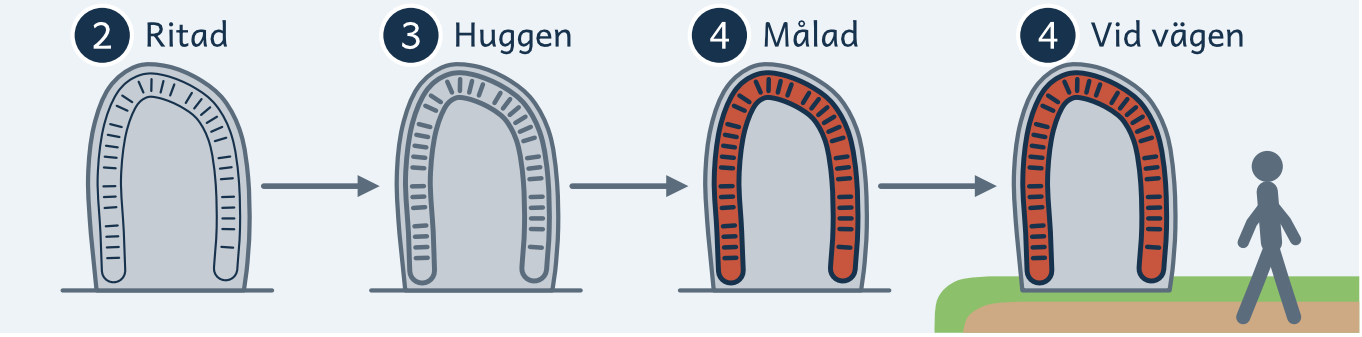
Ristat i sten

Kanske står det en runsten nära din skola. Tecknen på den höggs in för omkring 1 000 år sedan. Hur blev en runsten till, och varför står den ofta vid en väg och inte vid en grav?

SIFFRAN

Omkring 2 500

runstenar har hittats i Sverige. Om du tittade på en om dagen, skulle det ta nästan sju år.

Från sten till runsten. Stenen ritas, huggs och målas. Till sist står den vid vägen. Siffrorna är avsnittens nummer.

1 Någon dör

Först dog någon i släkten, kanske en son som aldrig kom hem. Släkten ville resa en sten till minne av honom, alltså ställa upp den.

Många tänker sig att den döde ligger begravd under runstenen. Men runstenen var ingen gravsten. Den döde kunde ligga långt borta, och det vet vi från stenarnas egna texter. Gripsholmsstenen berättar om män som dog långt söderut.

Ofta står det att någon ”lät resa stenen efter” sin son. Efter betyder här till minne av. En mor som hette Gullög lät göra en sten efter sin dotter. Att en mor gjorde det ensam var mycket ovanligt.

© Niclas Fohlin · niclasfohlin.se/stodundervisning/faktatextsamtal-i-grupp

2 Ristaren ritar

Sedan tog en ristare över. Ristaren skulle **rista** in en text i stenen, alltså hugga in den. Tecknen kallas **runor**. Det var bokstäverna som nordborna, människorna i Norden, skrev med.

Runorna skulle stå i en lång slinga, som ofta liknar en orm. Troligen ritade ristaren först upp hela texten på stenen.

Så gör en stenhuggare som hugger nya runstenar i dag. Han ritar med kol och krita innan han hugger.

ORD I TEXTEN

rista
hugga eller skära in tecken

runor
nordbornas bokstäver

3 Ristaren hugger

Efter det högg ristaren ut runorna, tecken för tecken. Troligen användes mejsel och hammare. Det tror forskare som har studerat spåren i runorna.

Ibland skrev ristaren sitt eget namn på stenen. En av ristarna hette Öpir och ristade fler än 50 stenar. Det var Öpir som ristade Gullögs sten.

Många stenar fick också ett kors, för många nordbor hade blivit kristna.

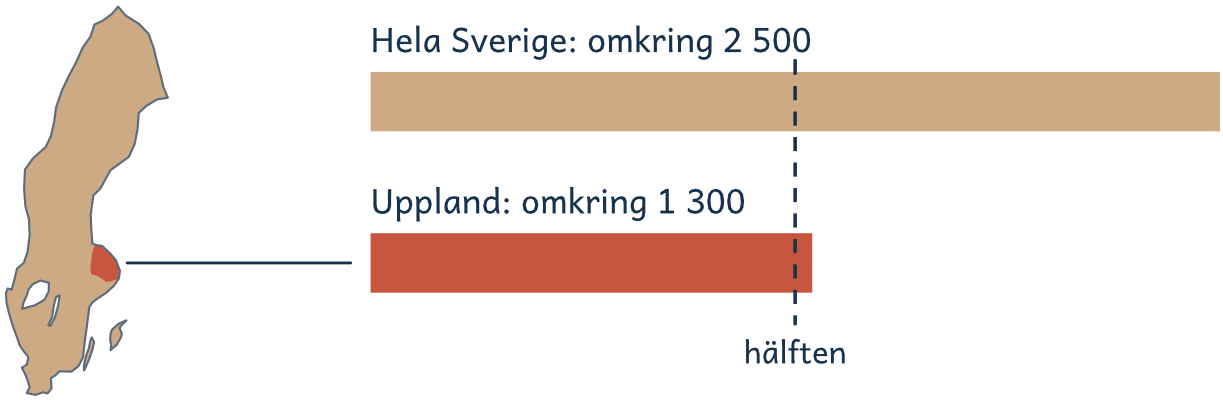
4 Målad vid vägen

Till sist målades stenen i olika färger. Det röda gjordes av järn eller bly och det svarta av sot. På en del stenar finns spår av vitt, gult och blått.

Stenen stod där många kunde se den. Oftast stod den vid en väg. Andra stenar stod vid en bro eller där folk möttes för att bestämma saker.

Den som gick förbi kunde se vem stenen var rest till minne av. Där stod också vem som hade rest den.

© Niclas Fohlin · niclasfohlin.se/stodundervisning/faktatextsamtal-i-grupp

■ Runstenar i Sverige. Ungefär hälften av dem finns i Uppland.

FAKTA

Runstenarna i tal

- **Omkring 1 300** finns i Uppland. Det är ungefär hälften av alla runstenar i Sverige.
- **Drygt 100 år** Under den tiden restes de flesta runstenar, från slutet av 900-talet till början av 1100-talet.
- **16** runor fanns i den runrad som ristarna skrev med.

FÖRDJUPNING

Rökstenens text

Rökstenen i Östergötland restes omkring år 800, för mer än 1 200 år sedan. Den har den längsta runtext som har hittats, med över 700 runor. På stenen sörjer en far sin döde son.

Resten av texten är svår att förstå, och forskarna läser den på olika sätt. I mer än hundra år trodde många forskare att den handlade om krig. År 2020 skrev fyra forskare att den handlar om rädsla för kyla och mörker. Några år senare höll en annan forskare inte med. Ingen vet säkert än.

Visste du att ...

6 runstenar reste Jarlabanke till minne av sig själv medan han levde, fyra av dem vid sin bro. Vad skulle du vilja att det stod om dig?

© Niclas Fohlin · niclasfohlin.se/stodundervisning/faktatextsamtal-i-grupp

Läs mer

→ SO-rummet berättar om runorna och runstenarna, för mellanstadiet. so-rummet.se

→ Riksantikvarieämbetets Runskola berättar hur runorna ristades i trä och höggs i sten, och om ristare som skrev sitt namn. raa.se

→ Riksantikvarieämbetet visar runstenarna landskap för landskap. Kanske finns det en nära dig. raa.se

Tidslinjen 1

Vad händer, och i vilken ordning?

Text: Ristat i sten

Hör till steg 1

Rökstenen minns en son, men texten läses på olika sätt.

En runsten blir till

1 2 3 4

När: först	När: sedan	När: efter det	När: till sist
Steg 1: Någon dör	Steg 2: Ristaren ritar	Steg 3: Ristaren hugger	Steg 4: Vid vägen
Släkten låter göra en sten till minne, ingen gravsten.	Ristaren tecknar troligen slingan med runor på stenen.	Runorna huggs ut, troligen med mejsel och hammare.	Den målade stenen står vid en väg där många går.

© Niclas Fohlin · niclasfohlin.se/stodundervisning/faktatextsamtal-i-grupp